

Kuruluşundan Günümüze Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığına
Yönelik Yasal Düzenlemeler / Prof. Dr. Nazım ANKARALIGİL

Kaynak: TRT Yayıncılık Tarihi Müzesi Katalođu

**Amerikan yapımı bu mikrofon 1949-1985 yılları arasında İstanbul Radyosu'nda kullanılmıştır.*

Kuruluşundan Günümüze Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığına Yönelik Yasal Düzenlemeler¹

Nazım ANKARALIGİL*

1. Giriş

19. yüzyıldaki teknik ve bilimsel ilerleme, bu yüzyılın sonlarına doğru ilk ses iletiminin gerçekleşmesine altyapı hazırlamış; radyonun icadı, alıcı ve vericilerin üretimi alanında sağlanan başarıların ardından radyo dalgaları ile sinyal ve ses iletimi öncelikle ticari ve askerî gemilerin daha sonra uçakların haberleşmesi alanında kullanılmaya başlanmıştır. Radyonun bir eğlence ve haber aracı olarak kitlelere yayılması ise 1920'li yılların başında gerçekleşmiştir. Radyo kısa sürede geniş bir kullanım alanına kavuşmuş ve kitle iletişim aracı olarak gündelik yaşamdaki yerini almıştır (Ankaraligil, 2020a, s.106).

Radyonun icadını takip eden süreçte düzensiz olarak radyo yayınları amatörlerin ve girişimcilerin elinde yapılmakla birlikte sürekli ilk radyo yayını, 2 Kasım 1920 de Amerika Birleşik Devletleri'nin Pittsburgh şehrinde KDKA adlı radyo istasyonunun seçim haberleri ile başlamış; bu yayını sadece 500-2000 arasında değişen dinleyici takip etmiştir. Radyonun nasıl hızla yayıldığını göstermek bakımından 1921 yılında ABD'de düzenli yayın yapan istasyonların sayısının 4'e, 1922 Mayıs'ında 29'a yükseldiğini, aynı yılın Aralık ayında ise 392'ye ulaştığını belirtmek yerinde olacaktır (Aziz, 1981, s.10). Radyonun, ticari ve politik açıdan getirisinin yüksekliği, birey ve toplum üzerindeki olağanüstü etkisi ve eğlence anlayışına getirdiği yeni boyut, icadından sonra çok kısa bir süre içinde neredeyse tüm dünyaya yayılmasına yol açmıştır. 1930 yılına gelindiğinde Afrika, Orta Doğu ve Asya'daki bazı az gelişmiş ülkeler, küçük ada ülkeleri ve sömürge konumundaki az nüfuslu devletler hariç neredeyse dünyanın tüm ülkelerinde radyo yayınları başlamıştır (Ankaraligil, 2019a). İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nde 1922'de, Almanya'da 1923, düzenli radyo yayınları başlamıştır (Aziz, 2006 s.19).

¹Bu çalışma geniş ölçüde yazarın "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Medya Politikaları" adlı çalışmasından iktibas edilmiştir.

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Medya ve İletişim Bölümü, İzmir, Türkiye
E-mail: nankaraligil@yahoo.com ORCID: 0000-0003-1125-7760 DOI: 10.37679/trta.1493635

Türkiye’de radyo yayıncılığı, radyonun dünyada hızla yayıldığı ilk yıllarda, 1927 yılında başlamış ve tarihsel olarak birkaç farklı dönemden geçmiştir. Bunlar, özel sektör ve devlet ortaklığının olduğu kuruluş dönemi, radyonun devlet tekeline geçtiği ikinci dönem ve özel yayıncılığın serbest kaldığı üçüncü dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönemler de kendi içlerinde çeşitli yasal düzenlemelerle farklılaşmaktadır (Ankaraligil, 2019a). Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ) adıyla özel sektör ve kamu ortaklığı ile İstanbul ve Ankara’da başlayan yayınlar, 1936 yılında devlet tekeline geçirilmiş ve Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğüne (PTT) devredilmiştir. 1940 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü radyo yayınları ile görevlendirilmiş, İstanbul ve Ankara’nın ardından İzmir radyosu da bu dönemde yayın hayatına başlamıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yayınları 1964 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte kurulan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) radyo yayınlarını üstlenerek günümüze kadar devam ettirmiştir. Devlet eliyle yürütülen radyo yayınlarına 1992 yılında özel radyolar da eklenmiş; böylece Türkiye’de hem özel sektörün hem de kamu kurumlarının yayın yaptığı bir radyo yayıncılığı ortamı oluşmuştur. (Ankaraligil, 2020a, s.107-108)

Radyonun ardından televizyon, 20. yüzyılda ortaya çıkan ikinci büyük kitle iletişim aracı olmuştur. Dünyada televizyon yayıncılığının yayılması, televizyonun teknolojik gelişiminin radyoya göre daha karmaşık ve yayınların daha maliyetli olması nedeniyle radyoya kıyaslandığında yavaş ilerlemiştir. 1920’li ve 30’lu yıllar televizyon teknolojisinde arayışlar ve denemeler ile geçmiştir. 1930’ların ikinci yarısı televizyon yayınlarında kullanılacak teknolojinin belirlenme dönemi olmuştur. 1939’dan sonra televizyonun hızla gelişmesi beklenirken patlak veren İkinci Dünya Savaşı, bu gelişmeyi oldukça yavaşlatmış ancak savaştan sonra özellikle gelişmiş ülkelerde televizyon yayıncılığı büyük bir hızla ilerlemiş, aynı zamanda dünya geneline yayılmaya başlamıştır. Radyo yayınlarına gelişmiş ülkelerle hemen hemen aynı tarihte başlayan Türkiye, televizyon yayınlarına birçok ülkeden çok geç başlamıştır. Bu durumda ülkedeki siyasi çalkantıların, televizyon yayınlarının maliyetinin yüksekliğinin, halkın satın alma gücünün düşüklüğünün ve radyo yayınlarının dahi istenilen seviyeye getirilememesinin etkisi olmuştur (Ankaraligil, 2019b).

Elektromanyetik yayıncılık dünyada ve Türkiye’de radyo yayıncılığı ile başladığı için doğal olarak ilk yasal düzenlemeler de radyo yayıncılığı üzerine olmuştur. 1925 yılında yapılan radyo yayıncılığına yönelik ilk yasal düzenlemenin ardından Türkiye’de televizyon yayıncılığına yönelik ilk büyük düzenleme ise ancak 1961 anayasası ve 1964 yılında çıkarılan TRT Kanunu ile yapılmıştır. Bu tarihten sonra düzenlemeler genellikle radyo-televizyon yayıncılığına bir arada değerlendiren

bir anlayışla geliştirilerek devam ettirilmiştir. Başlangıcından günümüze Türkiye’de yayıncılık alanında yapılan yasal düzenlemeleri kronolojik bir sıralama ile ele almak süreci ve değişimleri daha anlaşılır kılacaktır.

2. Türkiye’de Yayıncılığın Başlangıcı: Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi (TTTAŞ) (1927-1936)

Türkiye’de radyo yayıncılığı, dünyadaki ilk düzenli radyo yayınından kısa bir süre sonra başlamıştır. Yurdumuzda ilk radyo yayınlarının 1927’de İstanbul’da başlamasını, dünyadaki ilk radyo yayınlarının 1920’de başladığı ve 6-7 yıl gibi kısa bir zaman sonra bu yeni haberleşme aracının ülkemize girişi göz önünde bulundurulduğunda ileri bir adım olarak değerlendirmek yerinde olacaktır (Aziz 1981, s.112).

1925/1341 Tarihli ve 554 Sayılı Telsiz Tesisi Hakkında Kanun’un 1. Maddesi’nde yer alan “Ankara’da büyük bir telsiz istasyonu ile memlekette dâhilî bir telsiz şebekesi tesisi için 800000 lirası 1341, kezalik 800000 lirası 1342 ve mütebaki 650000 lirası 1343 senelerinde sarf edilmek üzere 2250000 liralık taahhüdât icrasına Dâhiliye Vekâleti mezundur. Seneleri zarfında sarf olunamıyan kısımlar senei âtiyeye devren sarf olunabilir.” düzenlemesi ile Türkiye’de radyo yayıncılığının başlayabilmesi için gerekli ilk bütçe ve hukuki zemin oluşturulmuştur.

554 Sayılı Kanun uyarınca “Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi” TSF adlı bir Fransız şirketiyle anlaşarak Ankara ve İstanbul’da 5’er kilovatlık iki istasyon kururma kararı alınmıştır. Bu verici istasyonlar henüz tamamlanmadan yayın yapacak şirketin belirlenmesi için de çalışmalar başlatılmış ve bu amaçla kurulan “Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi” (TTTAŞ) adlı şirkete 10 yıllık yayın hakkı verilmiştir (Kocabaşoğlu, 1980, s.9-12). Böylece diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de radyo yayıncılığı ticari bir alan olarak görülmüş ve özel sektör eliyle başlatılmıştır.

Şirketin ortakları arasında Türkiye İş Bankası ve Anadolu Ajansı yer almıştır. Şirketin çalışma yöntemi ve Hükûmet’le yapılan 10 yıllık anlaşma, İngiliz BBC ile yapılan anlaşma ile benzerlik taşımaktadır (Buran, 2006, par:1). TTTAŞ’ın açıklanan hisse dağılımında şirketin sermayesinin yüzde 40’ı İş Bankası’na, yüzde 30’u Anadolu Ajansına, geri kalan yüzde 30’u ise Gümüşhane Milletvekili Cemal Hüsnü (Taray), Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu üyesi ve Bolu Milletvekili Falih Rıfki (Atay) ve tüccar Sedat Nuri’ye (İleri) aittir (Bengi, 2021, s.118-119). TTTAŞ ile Hükûmet arasında yapılan anlaşmaya uyarınca, Hükûmet radyoya ilgili tüm yönetim ve yayın işlerinde şirket üzerinde genel denetim hakkına sahip olacak; şirket de inceleme ve denetimlerle ilgili Hükûmet’e her türlü kolaylığı sağlayacaktır (Sarmaşık, 1994, s.2). Yasal zemini hazırlanan TTTAŞ, 1927 yılında, önce 1200 metre üzerin-

den yayın yapan İstanbul radyosunu, kısa bir süre sonra da 1554 metre üzerinden yayın yapan Ankara radyosunu kurmuştur (Aziz 1981, s.112).

Radyo yayınları, İstanbul'da Büyük Postane'de bir odadan postane kapısı üzerine kurulan bir verici ile halka müzik dinletilerek, Ankara'da ise Ankara Palas'ın bodrum katında bir odadan yapılan yayınlara başlatılmıştır. 1936 yılında radyo yayınlarının çağdaş radyoların düzeyine ulaşması sağlanamadığı gerekçesiyle şirketin sözleşme yenileme isteği kabul edilmemiştir. Aynı yıl çıkarılan bir kararname ile radyo yayınları devlet eliyle yürütülmeye başlamış ve şirketin tasfiyesine karar verilerek şirketin vericileri PTT'ye devredilmiştir. Böylelikle radyoculukta özel sektör dönemi sona ermiş, uzun bir süre geri dönülmek üzere devlet kontrolünde yayıncılığa geçilmiştir (Buran, 2006, par:2).

Ticari bir yayıncılık ortamının ve yeterli yayıncılık gelirinin olmaması, kitle iletişim araçlarının halk üzerindeki etkilerinin fark edilmesi ve daha iyi kontrol edilmek istenmeleri ile genel devletleşme politikaları nedeniyle kapatılan şirketin ardından radyo yayıncılığı, devlete geçiş dönemi sayılabilecek kısa bir süre PTT eliyle yürütülmüştür.

3. Devlet Tekelinin Oluşumu: PTT Dönemi Radyo Yayıncılığı (1936-1940)

Türkiye'de devlet radyoculuğunun başlangıç tarihi olarak değişik kaynaklar farklı tarihler belirtmekle birlikte, başlangıç ya 9 Haziran 1937 tarihli ve 3222 Sayılı Telsiz Kanunu ya da 18 Ağustos 1936'da çıkarılan devletleştirme kararnamesi olarak kabul edilmektedir. Devletleştirmenin ilk döneminde radyo, 1940 yılına kadar PTT denetiminde kalmış, dört yıl süren devlet tekelineki bu dönemde, radyo için yeni bir birim oluşturulmuş, ayrıca 1937 yılında yürürlüğe giren "Telsiz Kanunu" ile her türlü telsiz haberleşmesi devlet kontrolüne girmiştir (Eren, 2008, s.58). Telsiz Kanunu Madde 1 "Elektromanyetik dalgalar vasıtasıyla her nevi resim, işaret ve sesleri vermeğe ve almağa yarayan bilûmum telsiz tesisatı ve işletilmesi Hükûmetin inhisarı altındadır." hükmünü getirerek yayıncılığı devlet tekeline vermiştir.

Bu kararın alınmasının altında çeşitli gerekçeler yer almaktadır. Radyo yayınları, ilk on yıl içerisinde teknik açıdan ve yayıncılık örgütlenmesi yönünden başarılı bir ilerleme kaydedememiştir. Radyo vericileri yeterince güçlendirilememiş, radyo alıcılarının fiyatlarının yüksek olması sayılarının az kalmasına ve yaygınlaşmalarına neden olmuştur. 1936 yılında Türkiye'de radyo alıcısı sayısının 10 bin civarında olduğu görülmektedir (Kejanlıoğlu, 2005, s.148-149). Radyonun istenilen gelişmeyi gösterememesinin yanı sıra başlangıç yıllarında etkinliği fazla anlaşılmayan radyo yayınlarının, o dönemdeki diğer kitle iletişim araçlarına, örneğin gazete ve sinemaya benzemediği, etkisinin anında ve yaygın olduğunun anlaşıl-

ması bu araçların yönetimlerinin devletleştirilmesi için çalışmalar yapılmasını hızlandırmıştır (Aziz, 1981, s.116). Radyonun devletleştirilmesi 1930’ların başlarından itibaren adım adım söz konusu olmuş ve 1936’da TTTAŞ’nin on yıllık süresi dolunca, 18 Ağustos 1936 tarihli kararnameyle radyo devlete devredilmiştir. Bu süreçte, 1931 yılında Matbuat Kanunu’nun kabul edilmesi, Birinci Türk Basın Kongresi’nin toplanması, 1938 yılında Türk Basın Birliğinin kurulması gibi düzenlemelerle birlikte ele alınabilecek radyonun devletleştirilmesi; Hükûmeti’n yeni yasa ve reformları halka benimsetme politikalarının yürütülebilmesi için kitle iletişimini kullanmaya çalışılmasının bir parçasıdır (Güzel, 1997, s.280).

Bu dönemde devlet tarafından Ankara Etimesgut’ta yeni bir radyoevi inşa edilmiş ve Türkiye’deki ilk güçlü verici 120 kilovat gücüyle 1938 yılında yayına geçmiştir. 1939 yılında yine Ankara’da 20 kilovat gücünde bir kısa dalga vericiden yabancı ülkelere yönelik yabancı dilde haber bültenlerinden oluşan dış yayıncılık uygulaması da başlatılmıştır (Buran, 2006, par:3). PTT yönetiminde, yeni vericilerle desteklenen yayınlar oldukça güçlenmiş, ancak radyo programcılığı yönünden pek ilerleme kaydedilememiştir (Aziz, 1981, s.116-117). Bu dönemde radyonun vericiler ve yayın stüdyolarının yönetiminden PTT, programların düzenlenmesinden ise Millî Eğitim ve İçişleri Bakanlıkları sorumlu olmuştur (Çankaya, 1997, s.6).

Radyonun devletleştirildikten sonraki bu ilk geçiş döneminde, PTT, Millî Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarından oluşan üçlü yapının yeterince verimli olamaması; aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı nedeniyle radyo yayınlarının öneminin artması ve başlangıçtaki denetleme kaygıları radyo yönetiminin tek bir elde toplanması ihtiyacını doğurmuştur. Böylece 22 Mayıs 1940 tarihinde kabul edilen Matbuat Umum Müdürlüğü’nün kurulmasını sağlayan 3837 Sayılı Kanun’u ile radyo yayıncılığı bu müdürlüğe devredilmiştir.

4. Matbuat (Basın-Yayın) Umum Müdürlüğü Dönemi Radyo Yayıncılığı (1940-1964)

Bir devlet hizmeti ve projesi olarak kabul edilmeye başlanan radyo yayıncılığı, 1940 yılından itibaren kanunla kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü’nün görevi olmuştur (Tokgöz, 1972, s.63). Radyo yayınlarının da bu müdürlüğe bağlanmasında hem PTT’nin yayın konusundaki tecrübesizliği hem de tüm basın, yayın araçlarını tek elde toplamak amacı etken olmuştur (Aydın, 1993 s.81). 1940 yılında çıkarılan 3837 Sayılı Kanun’la kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü, 1943 yılında çıkarılan 4475 Sayılı Yasa’yla Basın-Yayın Umum Müdürlüğüne dönüştürülmüş, bu müdürlük de 1949 yılında kabul edilen 5392 Sayılı Yasa’yla Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü adını almıştır. Böylece radyo ve yazılı basın faaliyetlerinin turizm çer-

çevesinde de kullanılması amaçlanmıştır.

3837 Sayılı Kanun'un 6. Maddesi "3222 Numaralı Telsiz Kanunu ile radyodifüzyon postalarına ve telsiz telefon alıcı tesisatına aid olmak üzere Münakalât vekâletine ve PTT Umum Müdürlüğüne verilen hak ve salâhiyet ve vazifeler, mevcut teşkilâtile birlikte Matbuat Umum Müdürlüğüne devredilmiştir. Bu vazife ve salâhiyetlerin hangi makamlar tarafından ifa ve tahsilatın ne şekil ve ne suretle teğmin edileceği bir nizamname ile tesbit edilir." düzenlemesi ile radyo yayıncılığında yeni dönemi başlatmıştır. 4475 ve 5392 Sayılı Yasalarda yer alan Radyo Dairesinin görevi ise 5392 Sayılı Yasanın 9. Maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir; "Radyo Dairesi Müdürlüğü; bütün radyo yayın postalarının işleyişim ve memleketimizin milletlerarası radyo yayın kurumları ile münasebetlerini düzenler. Radyo müdürlüklerinin Genel Müdürlükteki işlerine bu daire bakar." Yeni düzenleme ile Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, radyo yönetimini, aslında zoraki bir şekilde bağlandığı PTT'den almış ve 1964'te TRT'nin kuruluşuna dek sürdürmüştür. Bu dönemde çeşitli teknik ve idari iyileştirmeler yapılmış, 1943 yılında "Radyolar Dairesi" ve "Radyo Fen Heyeti" adı ile kurulan iki ayrı bölüm ile program yapımı ve teknik konular birbirinden ayrılmıştır. Gerek program ve gerekse teknik yönden Türkiye radyoculuğundaki asıl gelişme bu devrede olmuştur (Aziz, 1981, s.117). Bu dönemdeki teknik gelişmeler arasında, yayınlarına 1938 yılında son verilen İstanbul Radyosu'nun 1949 yılında tekrar 150 kilovatlık orta dalga verici ile yeni binasında yayına başlaması, yine 1949'da İzmir Kültür Park'ta İzmir Belediye Başkanlığınca bir radyo istasyonu kurulması (İzmir Radyosu 1953 yılında devlet radyosuna dönüşmüştür), İstanbul Teknik Üniversitesinde (İTÜ) kısa dalga vericisi kurularak İTÜ Radyosunun İstanbul'da klasik müzik yayını yapmaya başlaması sayılabilir (Buran, 2006, par:5-6).

Radyonun Türkiye çapında yaygınlaşması ve gerek teknik gerekse içerik olarak çağdaşı diğer ülkelerinin seviyesine çıkması açısından değerlendirildiğinde, Çarlık'ın ileri sürdüğü gibi (2005, s.35), 1960'lara kadar Türk radyoculuğu verimsiz ve çoğu tutarsız işlerin yer aldığı bir dönem olarak kabul edilebilir. II. Dünya Savaşı'nın tehdit edici baskısı, etnik ve dinî çatışmalar, iç siyasal çekişmeler, ekonomik sıkıntılar ve radyonun siyasallaşması gibi birtakım olaylar hem profesyonel radyoculuğun gelişmesini hem de amatör radyoculuğun hoşgörüsü ile karşılanmasını engellemiştir.

Bununla birlikte, Kocabaşoğlu (1980, s.422-424), Türkiye'de radyoculuğun ilk günlerinden 1960 sonrasına kadar, örgütsel-yönetimsel yetersizliğin bir sonucu olarak radyonun yayın politikasının, çeşitli birimlerin çalışma ve yayın ilkelerinin yazılı kurallarla belirlenememesinin radyo yayıncılığının kişisel ve siyasal etkilere ala-

bildiğince açık olması sonucunu doğurduğunu belirtmektedir. Türkiye’de radyo yayıncılığına dünya ülkeleri ile aynı zamanda başlanmış olmasına karşın vericiler, alıcılar, yapım olanakları ve diğer yönlerden radyo oldukça geride kalmıştır. 1964 yılında kurulan TRT’ye devredilen radyo, bu yıla kadar bütün bu olumsuzluklar içerisinde örgütlenememiş, uzmanlaşmamış ve profesyonelleşememiş bir radyodur.

5. Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun (TRT) Kuruluşu: 1961 Anayasası ve 359 Sayılı TRT Kanunu (1964-1971)

Türkiye’de yayıncılığa yönelik yasal düzenlemeler konusunda köklü değişimlerden biri 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. Burada sadece radyo yayıncılığı değil; önceki yıllarda eğitim, araştırma ve deneme amaçlı kabul edilebilecek ilk yayınları yapılan televizyon yayıncılığı da ilk kez yasal düzenlemeler içinde zikredilmiştir. Birçok ülkeye göre çeşitli nedenlerle Türkiye’de oldukça geç başlayan düzenli televizyon yayınlarının yasal zemini de bu düzenleme ile oluşturulmuştur. Bu noktada 1960 darbesinin ve söz konusu düzenlemenin ardında yatan siyasi gerekçelerin ayrı bir çalışma konusu olması gerektiğini not etmek yerinde olacaktır.

1961 Anayasası’nın “Radyo ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajanslarını düzenleyen 121. Maddesi’ne göre:

- Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, özerk kamu tüzel kişiliği hâlinde kanunla düzenlenir.
- Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.
- Radyo ve televizyon idaresi, kültür ve eğitime yardımcı görevinin gerektirdiği yetkilere sahip kılınır.
- Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

Böylece ilk kez anayasa ile düzenlenen radyo ve televizyon yayıncılığının, tarafsızlığını sağlamak adına “özerk kamu tüzel kişiliği” eliyle yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Radyo, televizyon ve haber ajanslarının tarafsızlığına vurgu yapılmış, kültür ve eğitim konularında bu özerk kişiliğe yetki tanınmıştır. 1961 yılında yapılan bu değişikliğin ardından, 1963 Tarihli ve 265 Sayılı Kanun’la Türkiye Radyoları, geçici olarak, Turizm ve Tanıtma Bakanlığına bağlanmış (Oskay, 1971, s.16); diğer yandan 1961 Anayasa’sının 121. Maddesi gereğince kurulması gereken yeni bir kamu tüzel kişiliğinin esaslarını oluşturacak kanun çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalar neticesinde hazırlanan “Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu”,

24.12.1963'te TBMM'de onaylanmış ve 1 Mayıs 1964 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 359 Sayılı bu Kanun'la, yayıncılık görevi ve idaresi ilk kez işi sadece yayıncılık olan özerk bir kuruma verilmiş ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ortaya çıkmıştır.

359 Sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu'nda, kurumun kuruluş ve görevi şöyle tanımlanmaktadır:

KURULUŞ

MADDE 1. — Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu adıyla, tüzel kişiliğe sahip özerk bir kamu iktisadi teşebbüsü kurulmuştur.

Kurumun remzi TRT'dir.

Kurumun merkezi Ankara'dadır.

GÖREV

MADDE 2. — Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun görevleri:

a) Radyo ve televizyonla haber hizmetlerini görmek; eğitici, öğretici, kültür ve eğitime yardımcı, eğlendirici, yurdu içinde ve dışarda tanıtıcı, yeterli, doğru ve tarafsız yayın yapmak;

b) Yurdun gerekli yerlerinde yeni radyo ve televizyon tesisleri kurmak, bu tesisleri işletmek, mevcut radyo ve yayın tesislerini ihtiyaca göre geliştirip genişletmek;

c) Radyo ve televizyon postaları arasındaki iş ve yayın ahengini sağlamak ve bu kanunda gösterilen esaslar içerisinde milletler arası teşekküller ve yabancı radyo ve televizyon kuruluşları ile münasebetleri düzenlemek;

d) Yayınlarının mümkün olduğu kadar geniş bir alanda en iyi bir şekilde yapılabilmesi için araştırmalarda bulunmak, tedbirler almak ve gerekiyorsa kendi tesislerinde kullanılacak alet ve cihazlar üzerinde araştırma yapmak, bunları kısmen veya tamamen imal etmek ve bunun için gerekli tesisleri kurmaktır.

Bu kanunla merkezi Ankara'da olan özerk TRT, hukuki dayanaklarına kavuşmakta, bağımsızlığı ve tarafsızlığı güvence altına alınmakta ve görev tanımları yapılmaktadır. Bu sayede 1927 yılından beri gerçek anlamda anayasal zemini bulunmayan ve yasal düzenlemeleri yetersiz olan yayıncılık alanı düzenlenmiş olmaktadır. Ayrıca kanun çerçevesinde, TRT'nin en üst düzeyde karar ve yönetim organı olan

yönetim kuruluna, Hükûmet tarafından iki kişi, tanımlanmış farklı alanlardan öğretim üyeleri tarafından üç kişi, tanımlanmış sanatçılar tarafından bir kişi ve TRT çalışanları tarafından iki kişi seçilerek üye alınması kararlaştırılmıştır. Bu düzenleme ile özerk olan kurumun idari yapısının da siyasi baskılardan uzak tutulması hedeflenmiştir.

TRT’nin kurulması ile Türkiye’de yayıncılık büyük bir ivme kazanmış, radyo yayınlarının ülke genelinde yayılmasının hızlanması ve ilk düzenli televizyon yayınlarının başlaması TRT’nin kurumsal yapısı altında gerçekleşmiştir.

5. 1971 Askerî Muhtırası Sonrası Yayıncılık (1971-1980)

Türkiye’nin siyasi tarihini ve idari yapısını etkileyen önemli olaylardan biri de 12 Mart 1971 askerî muhtırası ve sonrasında yaşanan çeşitli değişimlerdir. 12 Mart muhtırasından sonra yayıncılık üzerindeki baskı ve denetimler artmış, TRT’nin özerkliğinin kaldırılması yoluna gidilmiş; bu adımdan önce yönetmeliğe aykırı olarak TRT Genel Müdürü değiştirilmiştir (Ural, 2009, s.246). En önemli değişiklik olarak TRT “özerk” olarak tanımlanmayıp, sadece “tarafsız” bir kuruluş olarak tanımlanmış ve genel müdür ile yönetim kurulunun atanma, seçim ve yetkilerinde de değişiklikler yapılmıştır (Aziz, 1981, s.117-118). Söz konusu değişimler, 22 Eylül 1971 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 1488 Sayılı Kanun ile 1961 Anayasası’nın “Radyo ve Televizyonun İdaresi ve Haber Ajansları”nı düzenleyen 121. Maddesi’nin a ve c bentlerinin değiştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre:

- a) Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eliyle kurulur ve idarecileri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği hâlinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.
- b) Her türlü radyo ve televizyon yayımları, tarafsızlık esaslarına göre yapılır.
- c) Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan millî, demokratik, laik ve sosyal Cumhuriyet’in, millî güvenliğinin ve genel ahlakın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.
- d) Devlet tarafından kurulan veya devletten mali yardım alan haber

ajanslarının tarafsızlığı esastır.

121. Madde'deki anayasal değişikliğin ardından, 359 Sayılı TRT Yasası'nda da değişikliğe gidilmiş, bu yasanın bazı maddelerini değiştiren 1568 Sayılı TRT Kanunu, 29 Şubat 1972 tarihinde kabul edilmiştir. Bu yasayla TRT Kanunu'nun 19. Maddesi değiştirilmiş ve 4 ek ve 5 geçici madde eklenmiştir. Yapılan bu değişiklik, TRT'nin görev ve yetkilerine, yayın esaslarına ve örgütsel yapısına yansımıştır. Yasanın uygulanmasıyla ilgili sorumluluk ise Turizm ve Tanıtma Bakanlığında Başbakanlığa geçmiştir (Eren, 2008, s.113). Bu dönemde TRT adına öne çıkan olumlu gelişmeler 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'ndaki başarılı yayını, spor müsabakalarının, olimpiyatların, yerli yapım dizilerin yayınlanması ve yurt dışında çok takip edilen dizilerin de yayın akışında yerini alması olmuştur.

7. 1980 Askerî Darbesi Sonrası Yayıncılık: 1982 Anayasası ve 2954 Sayılı TRT Kanunu (1980-1989)

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askerî darbe ile 1971 muhtırasında olduğu gibi öncelikle hemen radyo ve televizyon denetim altına alınmış, sonrasında da bu denetimin kalıcı olabilmesi için yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu yasal düzenlemelerin yöntemi de aynı olmuş, önce anayasanın ilgili hükmünde değişiklik yapılmış, daha sonra da TRT Kanunu değiştirilmiştir.

1961 Anayasası'nda 121. Madde'de düzenlenen radyo televizyon yayıncılığı, 1982 Anayasası'nda 133. Madde'de düzenlenmiştir. 1982 Anayasa'sının, "Radyo ve Televizyon İdaresi ve Kamuyla İlişkili Haber Ajansları"nın esaslarını belirleyen 133. Maddesi'nin orijinal hâli şöyledir:

- a) Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği hâlinde düzenlenir.
- b) Kanun; Türk devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı ve Anayasanın 2'nci Maddesi'nde belirtilen Cumhuriyet'in temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını düzenler ve Kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini gözetir.
- c) Haber ve programların seçilmesi, işlenmesi sunulması ve millî kültür ve eğitime yardımcı görevinin yerine getirilmesi, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları, organların seçimi, görev, yet-

ki ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

d) Yukarıdaki ikinci fıkra hükümleri, kamu iktisadi teşebbüsü niteliği taşıyan veya Devlet yahut diğer kamu tüzel kişilerinden mali yardım gören haber ajansları hakkında da uygulanır.

Anayasal düzenlemede göze çarpan en açık değişiklik, “radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eli ile kurulur” hükmünün maddeye eklenerek özel taleplerin dahi önünün alınması ve böylece yayıncılıkta devlet tekelinin sağlamaştırılmasıdır. Anayasada yapılan değişiklik, TRT Kanunu’nda yapılacak yeni bir yasal düzenlemenin de önünü açmış, böylece Anayasa’nın 133. Maddesi’ne dayandırılarak hazırlanan yeni TRT Kanunu, 11 Kasım 1983’te kabul edilmiştir. Mülga 359 Sayılı Kanun’un yerini alan 2954 Sayılı “yeni” Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, 14 Kasım 1984 tarihli ve 18221 Sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

2594 Sayılı Kanun’un en önemli iki değişikliğinden biri, anayasada yapılan değişikliğe referansla yayıncılıkta devlet tekelini ifade etmesidir. Kanun’un 4. Maddesi’nin a. Bendi şöyledir:

Radyo ve televizyon verici istasyonlarının kurulması, işletilmesi, yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içine ve yurt dışına yayın yapılması, devletin tekelindedir. Bu tekel, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu tarafından kullanılır.

Böylece hem devlet tekeli tanımlanmakta hem de bu tekelin yalnızca TRT tarafından kullanılabilceği hükme bağlanmaktadır. Ayrıca aynı maddenin c bendi,

Radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, geliştirilmesi, günlük yayın saatleri ve süreleri, yurt dışına yapılacak yayınlarla ilgili usul ve esaslar Millî Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılır.

hükmü ile hâlihazırda devlet tekeline verilen kitle iletişim yayınları Millî Güvenlik Kurulu denetimi altına alınmaktadır.

Kanun’un getirdiği en önemli değişiklik ise yayıncılık alanını denetlemek üzere TRT’nin de üzerinde bir kurum olan “Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu”nu (RTYK) ihdas etmesidir. Radyo Televizyon Yüksek Kurulunun amacı ve üyelerinin seçim kuralları 2594 Sayılı Kanun’un 6.Maddesi’nde açıklanmıştır:

Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için millî siyasete uygun ilkeleri tespit etmek, bu Kanun’da belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak maksadıyla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur.

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu; yaş haddi hariç, devlet memuru olma şartlarını muhafaza eden ve yükseköğrenim mezunu olan aşağıdaki on iki üyeden meydana gelir:

- a) Cumhurbaşkanı'nca doğrudan atanacak üç üye,
- b) Bakanlar Kurulunca birisi basın mensubu olmak üzere eğitim ve iktisat alanlarında veya hizmetlerinde temayüz etmiş kişiler arasından atanacak üç üye,
- c) Millî Güvenlik Kurulunca seçilecek ve Bakanlar Kurulunca atanan bir üye,
- d) Yükseköğretim Kurulunca elektronik ve hukuk bilimleri alanlarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek dört aday içinden Cumhurbaşkanı'nca seçilecek iki üye,
- e) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunca kültür ve sanat dallarında temayüz etmiş kişiler arasından gösterilecek altı aday içinden Cumhurbaşkanı'nca seçilecek üç üye,

....

Kurulun başkanı, yukarıda belirtilen on iki üye arasından Cumhurbaşkanı'nca seçilir.

....

Söz konusu düzenlemeler, askerî müdahalelerin yayıncılık üzerindeki denetimleri ne denli arttırdığı göz önüne sermektedir. 2594 Sayılı Kanun'un 7.Maddesi'nde belirlenen Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun görevlerine göre ise RTYK, tüm yayıncılık esaslarını belirleyecek ve denetleyecek, tespitlerini Cumhurbaşkanı'na, Başbakanlığa, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine raporlayacak, TRT'nin yönetim kademesini belirleyecek, TRT'nin "her seviyedeki teşkilat değişikliğine ait önerileri inceleyerek" son kararı kendisi verecek, tüm uygulamalarla ilgili tavsiyelerde bulunacaktır. Bütün bunlar şu anlama gelmektedir: Askerî yönetim ve bu yönetimin atadığı organlar RTYK'yi belirleyecek, RTYK ise TRT üzerinde tam denetim ve gizli bir yönetim hakkına sahip olacaktır. RTYK, 80'li yıllar boyunca etkili bir kurum olmuş, 1994'te yürürlüğe giren 3984 Sayılı Yasa ile yerini yeni kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna (RTÜK) bırakmıştır.

7. Yayıncılıkta Devlet Tekelinin Sonu: Türkiye'de Özel Radyo-Televizyon Yayıncılığında İlk Dönem (1989-1994)

1980'li yıllar sona ererken dünya çapında yayılan neoliberalizm ve deregülasyon

politikaları Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Dönemin Başbakanı Turgut Özal, televizyon yayıncılığıyla başından beri ciddi bir şekilde ilgilenmiş; iktidar süresi içinde TRT’nin kanal sayısını ikiden altıya çıkarmış, renkli televizyon yayınlarını yaygınlaştırmıştır. Özel televizyonların yayın hayatına girmesine olanak sağlamak için TRT’nin elinde bulunan radyo ve televizyon vericilerini PTT’ye devretmiştir (Tekinalp, 2003, s.250). 1989 yılında başlayan ilk özel yayının ardından birçok özel televizyon kanalı, haberleşme uydularından kanal kiralamak suretiyle yayın yaymasını delmişlerdir. 1992 sonlarında, 300’ün üzerinde özel radyo, yayın yapmaya başlamıştır. PTT kablo yoluyla belediyeler de çanak antenlerle bu yayınların izlenmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuşlardır (Toraman, 2006, s.29). TRT’nin tekel olarak yürüttüğü radyo ve televizyon yayınları bu süreçte öncelikle defacto olarak özel yayıncıların ortaya çıkması ile çeşitlenmiştir.

Başlangıçta anayasaya aykırı olarak yapılan söz konusu yayınlar engellenmek istense de kamuoyunda büyük bir tepki oluşmuş ve mevcut duruma göre yasal düzenleme yapılması zorunluluğu doğmuştur. Türkiye’de yasal bir dayanağı olmayan özel yayıncılığın başlangıcından üç yıl sonra gelinen durumda, özel yayıncılığın yasal olarak önünün açılmasındaki itici etkenler özetle;

- Halkın büyük bir çoğunluğunun özel yayıncılığı benimsemesi ve desteklemesi,
- Gelişen ve ucuzlayan teknolojileriyle radyo ve televizyon yayınlarını engelleme teknik olarak zorluğu,
- Serbest pazar ve rekabet çerçevesinde genel anlamda benimsenen liberalleşme, özelleştirme, deregülasyon politikaları,
- Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ile gelişen ilişkiler neticesinde yayıncılık alanındaki uluslararası yasal düzenlemelere uymak yönünde olan istek ve mecburiyet olmuştur.

1961, 1971 ve 1980 askerî müdahalelerin ardından yayıncılık alanını düzenlemek için yapılan anayasa değişikliklerine biçim olarak benzer şekilde; radyo ve televizyon yayınlarının özel sektör tarafında da yapılabilmesini yasal olarak düzenlemek için önce anayasal bir değişiklik gerekmiş; bu kez sivil bir meclis tarafından, özgürleştirici bir adım olarak gerçekleştirilen bu değişiklik 08.07.1993 tarihinde kabul edilmiş ve 3913 Sayılı “Anayasanın 133’üncü Maddesi’nin Değiştirilmesi ile İlgili Kanun” (R.G.: 21633) 10 Temmuz 1993’te yürürlüğe girmiştir.

3913 Sayılı Yasa ile yapılan değişiklikle kitle iletişim araçlarının yayınları üzerindeki devlet tekeli kaldırılmış ve Anayasa’nın 133. Maddesi şöyle düzenlenmiştir:

“Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.

Devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzel kişiliklerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır.”

Anayasa’nın 133. Maddesi’nde yapılan değişiklikle radyo ve televizyon yayınlarındaki tekelleri kaldırılmış, özel radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, yapılacak yeni bir yasal düzenleme çerçevesinde serbest bırakılmıştır. Böylece, anayasaya aykırı olarak yasal dayanaktan yoksun yapılan yayınların anayasaya aykırılık durumları da ortadan kalkmıştır (Aziz, 2006, s.191). Yapılan değişiklikteki bir diğer çok önemli husus da 1971 yılında kaldırılan TRT’nin özerkliğinin yeniden tesis edilmesidir. Düzenleme ile TRT, uzun yıllar sonra yeniden özerk yapısına kavuşmakta ve bu özerklik anayasal güvence altına alınmaktadır.

Anayasal düzenlemenin hemen ardından, 4.11.1993 Tarih ve 3915 Sayılı “Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun”un (R.G.: 07.11.1993/21751) kabulü ile Türkiye Cumhuriyeti, özel yayıncılığın serbest bırakılmasının ardından görsel-işitsel politikasındaki ikinci büyük değişimi gerçekleştirmiştir. Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi’nin kabulünün, Türk görsel işitsel politikası üzerinde büyük etkisi olmuş, yeni dönemi düzenlemek için çıkarılan 3984 Sayılı Kanun’un hazırlanmasında Avrupa Sınır Ötesi Sözleşmesi’nin hükümleri -önemli farklılıklar bulunmakla birlikte- temel teşkil etmiştir.

9. 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un Genel Hükümleri (1994)

Yayıncılık alanında dönemin mevcut sorunlarını aşmak, tecrübe, öngörü ve geniş bir katılımı hazırlanacak bir yasal düzenleme ile mümkün olabilecek iken şartlar nedeniyle ivedilikle hazırlanması gereken yasa, korumacı refleksin de güçlü etkisiyle şekillenmiştir. Çalışmalar neticesinde, Türkiye’nin özel yayıncılık alanını düzenleyen ilk kanunu olan 13.4.1994 Tarih ve 3984 Sayılı “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun”, 20 Nisan 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir (R.G.: 21911). Tüm eksikliklerine rağmen, 3984 Sayılı Yasa ile

Türkiye’de hukuksuz bir şekilde devam eden özel radyo televizyon yayınları hukuksuz bir zemine oturtulmuş,

Özel radyo ve televizyon yayıncılığı yasallaşmış,

Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi’nin birçok maddesine uyum sağlanmış-

tır.

Burada hemen belirtmek gerekir ki, 3984 Sayılı Kanun’la birlikte Türkiye’de radyo ve televizyon yayınları hukuken iki yasa ile düzenlenmiş olmaktadır. Zira 3984 Sayılı Yasa, daha önce detaylarını verdiğimiz 2954 Sayılı TRT Kanunu’nu yürürlükten kaldırmamaktadır. Diğer yandan 2954 Sayılı Kanun, artık sadece TRT’yi ilgilendiren hükümleri düzenleyen bir kanun olması bakımından bir nevi eski önemini yitirmiş, radyo-televizyon yayıncılığının esaslarını düzenleyen kanun 3984 Sayılı Kanun olmuştur. 2954 Sayılı TRT Kanunu, başta 11/6/2008 tarih ve 5767 Sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” (R.G.: 26.06.2008 / 26918) ve 703 Sayılı “Anayasa’da Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” olmak üzere çeşitli kanunlarla değişiklikler geçirmiş olmakla birlikte hâlâ yürürlüktedir.

3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, sekiz bölümden ve 42 maddeden müteşekkildir. Birinci bölüm, kanunun amaç, kapsam ve tanımlarını; ikinci bölüm yayın ilkelerini, üçüncü bölüm Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) oluşum ve çalışma prensiplerini, dördüncü bölüm kanal ve frekans bandı tahsisi, yayınların düzenlenmesi ve reklamları, beşinci bölüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarının kuruluş, hisse oranları ve yapılarına dair hükümleri, altıncı bölüm yasanın getirdiği müeyyideleri, yedinci bölüm çeşitli hükümleri ve sekizinci bölüm geçici hükümleri içermektedir. Kamuoyunda RTÜK yasası olarak da bilinen bu yasanın en önemli özelliği, bundan sonra Türk yayıncılığına yön verecek Radyo ve Televizyon Üst Kurulunu kurmasıdır.

Yayınların yeniden iletimi, farklı dillerde yayın yapılabilmesi, cezai yaptırımların ve yayın ilkelerinin evrensel ölçülerde standardizasyonu ve frekans tahsisinin yapılması gibi çok önemli konularda istenilen neticeleri veremeyen 3984 Sayılı Kanun, muhtelif defalar tadil edilmiş; ancak bu sorunlar büyük ölçüde Avrupa Birliği üyelik müzakereleri çerçevesinde yapılan değişikliklerle ve 3984 Sayılı Kanun’unun 2011 yılında 6112 Sayılı Kanun’la (R.G.: 03.03.2011 / 27863) ilga edilmesiyle çözülebilmiştir.

10. 2000’li Yıllarda Gerçekleştirilen Çeşitli Yasal Düzenlemeler

3984 Sayılı Yasa, Türkiye’de özel televizyon yayıncılığına izin veren ilk görsel-ışitsel yasa olması bakımından önemlidir. Söz konusu yasadaki Türkiye’nin görsel-ışitsel alandaki yasal düzenlemelerinin oluşmasında temel referans noktası Avrupa’daki düzenlemeler olmuştur. Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinin henüz hız

kazanmadığı 90'lı yılların başlarında, Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nin yasal düzenlemeleri referans alınmış, AB üyelik sürecinin hız kazandığı 1990'lı yılların sonlarından itibaren AB müktesebatı temel çerçeveyi oluşturmuş üyelik müzakerelerinin başladığı ve özellikle görsel-işitsel politikayı içeren Bilgi Toplumu ve Medya Faslı'nın müzakerelere açıldığı 2008 yılından sonra ise birkaç ayrıntı dışında neredeyse tamamen AB düzenlemeleri kabul edilmiştir.

Muhtelif seferler üzerinde değişiklik yapılan 3984 Sayılı Kanun, 15.05.2002 tarihinde kabul edilen 4756 Sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (R.G.: 21.05.2002 / 24761) ve 24.06.2005 tarihinde kabul edilen 5373 Sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" (R.G.: 05.04.2005 / 25866) ile büyük oranda tadil edilmiş; 15.02.2011 tarihinde kabul edilen 6112 Sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun" (R.G.: 03.03.2011 / 27863) ile ilga edilmiştir.

Yine doğrudan yayıncılık alanını ilgilendiren bir dizi düzenleme de Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. 2002-2004 yılları arasında çıkarılan sekiz uyum paketinde yer alan 4774 Sayılı Kanun ile özel hayatın gizliliği, ifade ve haberleşme özgürlüğü konularında iyileştirme yapılmış; 4748 Sayılı Kanun ile Basın Kanunu'ndaki "yasaklanmış dil" kavramı kaldırılmış, basın suçlarına dair müeyyideler hafifletilmiş; 4771 Sayılı Kanun ile düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle uyumlu olarak genişletilmiş, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 4/1 Maddesi'ndeki değişiklikle Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılabilmesinin önü açılmış; 4778 Sayılı Kanun ile Basın Kanunu'ndaki değişiklikle haber kaynaklarının gizliliğinin muhafaza altına alınması sağlanmış; 4928 Sayılı Kanun ile Kamu ve özel radyo televizyon kuruluşlarına Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın hakkı verilmiş; 4963 Sayılı Kanun ile Düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi bağlamında çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmış ve 5218 Sayılı Kanun ile Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine MGK Genel Sekreterliğince aday gösterilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır (Altıntaş, 2008, s.3-11).

Görüldüğü üzere sekiz adet uyum paketinde görsel-işitsel politika alanında önemli yenilikler getiren değişiklikler yapılmıştır. Ancak söz konusu değişiklikler çok çeşitli maddelerde yapılmış; kimisi çok kısa süreli olmuş, kimileri Anayasa Mahkemesi ve Danıştay tarafından iptal edilmiştir. Örneğin yayıncılık alanını ilgilendiren alanlardan sadece "düşünce ve ifade özgürlüğü" konusunda Basın Kanunu Madde 5,

15, 16, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 33, 34, Ek Madde 1, Ek Madde 2, Ek Madde 3; Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu Madde 3, 6, 9; Terörle Mücadele Kanunu Madde 1, 7, 8, Geçici Madde 10 ve Türk Ceza Kanunu Madde 159, 312, 426, 427, 453, 462’de (ABGS, 2007: 77-78) değişikliklere gidilmiştir. Bu temel değişikliklerin yanı sıra 4207, 4756, 4771, 4928, 4962, 5101, 5217, 5218, 5326, 5370, 5373 numaralı kanunlar ve RTÜK’ün çıkardığı yönetmelikler Türkiye’de görsel-ışitsel alanı düzenlemiştir.

11. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (2011)

2010 yılına gelindiğinde Türkiye’nin özel sektör elinde başlayan ve devlet tekelinde devam eden yayıncılık sisteminin askerî darbelerin müdahaleleri, fiilen ortaya çıkan özel yayıncılığın hukuki zemine oturtulması, demokratikleşme çabaları içinde uzun yıllar süren tartışmalar neticesinde hukuki açıdan karmaşık ve yetersiz bir hâl aldığı ve çağın gereklerine uygun bir biçimde düzenleme ihtiyacı içinde olduğu görülmektedir.

Türkiye bu düzenlemeyi, Avrupa Birliği üyelik hedefini merkeze alarak ve AB uyum sürecini bir katalizör ve referans olarak kullanarak AB müktesebatı ile uyumlu biçimde yapmayı uygun görmüştür. 03 Mart 2011 Tarihli 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’un çıkarılmasıyla Türkiye, hem Avrupa Birliği görsel-ışitsel politikasına uyum sağlamak anlamında çok büyük bir adım atmış hem de yayıncılık alanını kapsamlı bir yasal çerçeve üzerine oturtmuştur.

6112 Sayılı Kanun’la Avrupa Birliği’nin temel düzenleyici belgesi olan Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi’nin (GİMHY) hemen hemen tüm gerekleri yerine getirilmiştir. Kanun kapsamında GİMHY ile uyuşmayan iki husus kalmıştır. Bunlardan ilki, medya sahipliğinde yabancı sermaye payının %50’de tutulması olmuştur. Daha önce %25 olan bu payın %50’ye çıkarılması bir gelişme olmakla birlikte, AB içinde malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı ilkesi göz önüne alındığında bu payın %100 olması gerekmektedir.

Diğer konu ise yargı yetkisi ya da yayınların yeniden iletimi meselesidir. Buna göre hiçbir üye ülke, bir başka ülkeden gelen yayını engelleyemez ve bir medya kuruluşu sadece bir ülkenin yargı denetimine tabidir. Bu denetimin şartları da GİMHY’de ayrıntılarıyla açıklanmaktadır. Ancak Türkiye, Avrupa’daki bireysel hak ve özgürlüklerin kullanımını suistimal ederek terör örgütlerine destek veren yayınlar yapması nedeniyle bazı medya kuruluşlarının yayınlarını engellemektedir. Diğer yandan Türkiye, her iki konuda da GİMHY’nin şartlarını tam olarak yerine

getireceğini taahhüt etmiştir. Ancak bu taahhüt, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sözleşmesini imzalama noktasına gelindiğinde gerçekleştirilecektir.

6112 Sayılı Kanun ile Türkiye'nin yayıncılık mevzuatı yeni medya dönemiyle de uyumlu hâle getirilmeye çalışılmış, radyo – televizyon yayıncısı gibi terimlerin yanı sıra medya hizmet sağlayıcısı gibi yeni tanımlar da düzenlemelerde yer almıştır. Bu çerçevede, 6112 Sayılı Kanun'un ve devamındaki yönetmelik düzeyindeki yasal düzenlemelerin medya alanındaki tanımlar, liberalleşme ve deregülasyon, reklam ve ticari iletişime yönelik düzenlemeler, izlenme oranları ölçümü ve dolaylı olarak sosyal sorumluluk, kamu yararı, özgürlükler ve kültürel çeşitlilik gibi kategorilerde bir dizi yeniliği getirdiği söylenebilir.

Daha somut ifadelerle örnekler vermek gerekirse ilgili yasanın frekans tahsisine yönelik düzenlemeler, karasal sayısal yayına geçiş süreci, yeni yayıncılık teknolojileri hazırlıkları, serbest rekabet ortamı, tekelleşme önleyici düzenlemeler, medyada yabancı sermayenin dağılımı, kanallara verilen cezalarda reklam geliri uygulaması, reklam süreleri ve reklam formatlarına uyum, cevap ve düzeltme hakkı ve izleyici temsilciliği uygulamaları, reyting sistemine RTÜK denetimi, siyasi reklamın ve reçetesiz ilaç reklamının serbest bırakılması gibi konularda her biri ayrı bir çalışma konusu olan düzenlemeler yaptığı görülmektedir.

Söz konusu düzenlemeler ile hâlen yürürlükte olan 6112 Sayılı Kanun, yayıncılık alanındaki temel kanun olma özelliğini sürdürmektedir. Diğer yandan çok sayıda değişikliğe uğramış olmakla birlikte 2954 Sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu, TRT'nin yapısı ve işleyişine ilişkin temel hukuki düzenleme olma vasfını korumaktadır.

12. Sonuç Yerine

Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığı, yüz yıla yakın geçmişi ile geniş bir birikime ve mevzuata sahiptir. Türkiye'nin siyasal, toplumsal, ekonomik ve teknolojik dönüşümlerinde hem önemli bir rol oynamış hem de söz konusu değişimlerden etkilenerek gerek hukuki anlamda gerekse içerik ve biçim açısından dönüşmüştür. Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk iki yıl içinde başlayan yayıncılık alanındaki yasal düzenlemeler bugün de güncellenerek devam etmektedir. Söz konusu düzenlemelerin bir yönüyle Türkiye'nin siyasal değişim sürecini de gözler önüne serdiği görülmektedir. Diğer yandan toplum üzerinde büyük etkileri olduğu yadsınmaz bir gerçek olan yayıncılık alanındaki bu düzenlemelerin toplumsal gelişim ve dönüşümün önünü nasıl açtığı bakımından da ayrıca değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de radyo televizyon yayıncılığının kuruluş aşamasında nispeten özel sek-

tör elinde olduğu kısa dönemi bir kenara bırakırsak, 1990’lı yıllara kadar devlet eliyle yürütüldüğü görülmektedir. Bu süreçte, 1964 yılına kadar hangi devlet kurumunun yayıncılık ile ilgili işleri yürüteceğine dair bir dizi değişik düzenlemeye gidildiği; ancak TRT’nin kurulmasının ardından yayıncılık alanının daha profesyonel ve özerk bir yapıya kavuşarak gelişiminin hızlandığı görülmektedir.

Diğer yandan yayıncılığın denetlenmesi meselesi her ne kadar tüm ülkeler için zorlu bir alan olsa da gerek uluslararası politika alanında yaşanan gelişmelerin gerekse yurt içindeki siyasal karmaşanın etkisi ile Türkiye’de ziyadesiyle tartışılan bir konu olduğu görülmektedir. Askeri darbeler ve muhtıralar ile o dönemlerde Türkiye’de devlet tekelinde olan yayıncılık alanına ciddi müdahaleler yapılmıştır. Bu durumun sektörel gelişime engel olduğu da açık bir hakikattir.

TRT’nin kurulmasının ardından Türkiye’de yayıncılık üzerindeki en önemli dönüşümün, özel televizyon ve radyoların hukuki bir zemin olmaksızın yayın hayatına başladığı 1990’lı yıllarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Yayıncılık alanındaki yeni yasal düzenleme; toplumsal yapıyı, izleyici-dinleyici davranışlarını ve beklentilerini köklü değişime uğratan bu sürecin ardından gelmiş; yasa koyucu mevcut duruma uyum sağlamak mecburiyetinde kalmıştır. Bu nedenle Türkiye’de özel yayıncılığı ve kamu yayıncılığını bir arada barındıran ilk hukuki düzenleme olan 3984 Sayılı Kanun tüm ihtiyaçları karşılamaktan ziyade birçok eksiklikleri barındıran bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye’nin Avrupa Konseyine üye olması ve Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak AB müktesebatına uyum çalışmaları yapması, medya politikalarını ve düzenlemelerini de etkilemiş; yasalardaki temel metinler söz konusu kurumların düzenlemelerinden alınmıştır. Yayıncılık alanını düzenleyen 6112 Sayılı Kanun da büyük ölçüde bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkmıştır. Bir yönüyle Avrupa Konseyi ve AB müktesebatının Türkiye’nin düzenlemelerinde elini kolaylaştırdığı, bu kurumlarda yapılmış ve denenmiş çalışmaların Türkiye için yol gösterici olduğu söylenebilir. Diğer yandan Türkiye’nin muhalefet ettiği bazı hususların, özellikle AB tam üyelik sürecinin tamamlanmasından Türkiye’yi bilinçli bir şekilde dışarıda tutan yaklaşımlar nedeniyle yasa koyucunun gündemine alınmaması da kabul edilebilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel radyo ve televizyon yayıncılığının yeni medya dönemi ile büyük değişimlere uğradığı bir gerçektir. Yeni medya dönemi ile yayıncı kavramının yanı sıra medya hizmet sağlayıcı, dijital platform, içerik üreticisi gibi kavramların yasal metinlere girdiği; tanımların çeşitlendiği ve denetimlerin karmaşıklaştığı görülmektedir. Bireylerin dahi yayıncı hâline geldiği, ulusal sınırların erişim anlamında büyük ölçüde ortadan kalktığı bu yeni dönem her biri ayrı bir çalışma konusu

olan çok sayıda hukuki meseleyi de karşımıza çıkarmaktadır. Yeni teknolojiler ile sürekli değişen, oldukça dinamik olan bu alanı düzenlemek için Türkiye'nin şu ana kadar genel olarak yasalar üzerinde kısmi değişiklikler ve yönetmelikler ile hareket ettiği görülmektedir. Mevcut yeni yayıncılık dönemi ve gelecekteki muhtemel gelişmeler de göz önünde bulundurularak çok da uzak olmayan bir zaman dilimi içerisinde Türkiye'nin kapsamlı bir yasal düzenlemeye gitmesinin sektörün önünü açmak ve kamu yararı açısından yerinde olacağı söylenebilir.

Kaynakça

- Altıntaş, Ö.F. (2008) Avrupa Birliği'ne Aday Ülke Olarak Türkiye'de AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı. Erişim Tarihi: 01.04.2009, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuphane/AB%20uyum%20yasalarının%20iç%20hukuka%20etkisi%20ve%20katkısı.pdf>
- Ankaraligil, N. (2019a). Radyonun İcadı ve Tarihsel Gelişimi. (Yurdigül, Y. Ed.). Radyo Televizyonda Temel Kavramlar. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ankaraligil, N. (2019b). Televizyonun İcadı ve Tarihsel Gelişimi. Radyo Televizyonda (Yurdigül, Y. Ed.). Radyo Televizyonda Temel Kavramlar. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Ankaraligil, N. (2020a). Radyo Yayıncılığı ve Dijital Dönüşüm. (Işık, M. Ed.). Dijital Yayıncılık. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ankaraligil, N. (2020b). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Medya Politikaları. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS). (2007). Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri. Ankara: Dumat Ofset.
- Aydın, A. F. (1993). Kitle İletişim Sürecinde Radyo. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
- Aziz, A. (1981). Radyo ve Televizyona Giriş. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No:460.
- Aziz, A. (2006). Televizyon ve Radyo Yayıncılığı. Ankara: Turhan Kitabevi,
- Bengi, H. (2021). Anadolu Ajansının Türk Radyoculuğuna Katkıları. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 113-134.
- Buran, H. (2006). Türkiye'de Radyo-Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Süreci - Türkiye'de Radyo Yayıncılığı (1927-1994). Broadcasterinfo - Aylık Televizyon, Radyo, Sinema Teknolojileri Dergisi. Sayı:29, Nisan 2006. Erişim Tarihi: 23.10.2009, http://www.broadcasterinfo.net/29/index.php?option=com_content&task=view&id=92&Itemid=28.

- Çakır, H. (2005). Tüm Yönleriyle Radyo. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çankaya, Ö. (1997). Dünden Bugüne Radyo-Televizyon - Türkiye’de Radyo-Televizyonun Gelişim Süreci. İstanbul: Beta Basın Yayım Dağıtım.
- Eren, E. (2008). Kamu Yayıncılığı ve Bir Kitle İletişim Kurumu Olarak Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kejanlıoğlu B. (2005). Türkiye’de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyaseti. (Alankuş, S.der.). Radyo ve Radyoculuk. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (1980). Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No: 442.
- Tekinalp, Ş. (2003). Camera Obscura’dan Synopticon’a Radyo ve Televizyon. İstanbul: Der Yayınları.
- Toraman, C. (2006). Türk Hukukunda Radyo ve Televizyon Yoluyla Kişilik Haklarının İhlalinin ve Korunması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oskay, Ü. (1971). Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon – Geri Kalmışlık Açısından Olanaklar ve Sınırlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No:316.
- Ural, O. A. (2009). Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı Bağlamında Medya ve Siyaset İlişkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Resmî Belgeler

- 7 Kasım 1982 tarih ve 2109 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
- 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
- 359 Sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu. (1964). T.C. Resmi Gazete, 11596, 02 Ocak 1964.
- 554 Sayılı Telsiz Tesisi Hakkında Kanun. (1925/1341). T.C. Resmi Gazete, 85, 02 Şubat 1341.
- 703 Sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 02.07.2018.
- 1488 Sayılı Anayasanın Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun. (1971). T.C. Resmi Gazete, 13964, 22 Eylül 1971.
- 1568 Sayılı 24.12.1963 Tarih ve 359 Sayılı Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanununun Bâzi Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Ek Ve Ek Geçici Maddeler İlâvesi Hakkında Kanun (1972). T.C. Resmi Gazete, 14122, 29.02.1972.
- 2954 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu. (1983). T.C. Resmi Gazete,

18221, 11 Kasım 1983.

3222 Sayılı Telsiz Kanunu. (1937). T.C. Resmi Gazete, 3638, 23 Haziran 1937.

3837 Sayılı Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun. (1940). T.C. Resmi Gazete, 27863, 22 Mayıs 1940.

3913 Sayılı Anayasanın 133`üncü Maddesinin Değiştirilmesi ile İlgili Kanun. (1993).

T.C. Resmi Gazete, 21633, 10 Temmuz1993.

3915 Sayılı Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (1993). T.C. Resmi Gazete, 21751, 07.11.1993.

3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun. (1994). T.C. Resmi Gazete, 21911, 20 Nisan 1994.

4475 Sayılı Basın ve Yayım Umum Müdürlüğü Teşkilât, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun. (1943). T.C. Resmi Gazete, 5462, 16.07.1943.

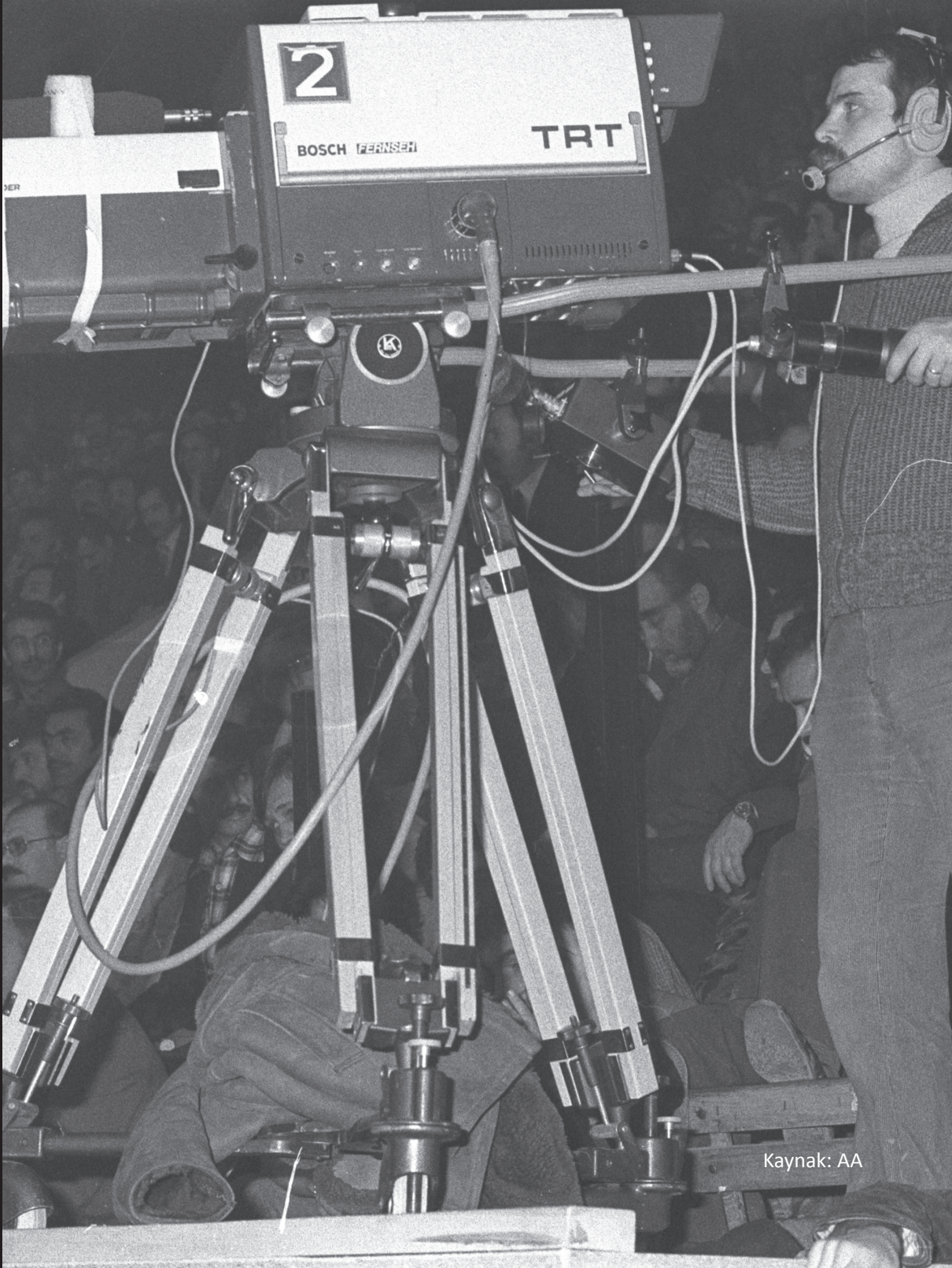
4756 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2002). T.C. Resmi Gazete, 24761, 21 Mayıs 2002.

5373 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. T.C. Resmi Gazete, 25866, 05.04.2005.

5392 Sayılı Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu. (1949). T.C. Resmi Gazete, 7218, 24.05.1949.

5767 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2008). T.C. Resmi Gazete, 26918, 26 Haziran 2008.

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. (2011) T.C. Resmi Gazete, 27863, 03.03.2011.

Kaynak: AA